

ДО ВИВЧЕННЯ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ В VII КВАРТАЛІ ХЕРСОНЕСА

Запропоновано нову планувальну реконструкцію будинку в VII кварталі Північно-Східного району Херсонеса Таврійського.

Будинок, про який ітиметься далі, розташований у VII кварталі Північно-Східного району Херсонеса Таврійського, безпосередньо поблизу сус-пільного центру міста. Західну частину кварталу було розкопано ще в другій половині XIX ст., під час досліджень християнських храмів у центральній частині міста, східну — Р.Х. Лепером у 1913 р. (Лепер 1918, с. 57—58, рис. 83) (рис. 1). Згідно з традиційною для дореволюційних розкопок Херсонеса методикою, у VII кварталі для експонування було збережено всі відкриті будівельні рештки — від найраніших до найпізніших. При цьому останні в переважній більшості випадків не було доведено до материкової скали. З часом стало зрозумілим, що така система дослідження, музеєфікації та зберігання об'єктів не дає змоги ані археологу, який здійснював розкопки, ані подальшим дослідникам вивчати планувальну структуру розкопаних пам'яток і правильно встановлювати основні будівельні періоди. План та стислий опис кварталу VII пізніше навів К.Е. Гриневиц в узагальнювальній публікації матеріалів північно-східних кварталів міста (Гриневиц 1930, с. 131—139).

Проте в результаті робіт, пов'язаних із благоустроєм монастиря Св. Володимира, а після Жовтневої революції — Херсонеського музею, подальші археологічні дослідження виявилися можливими лише в східній частині кварталу. Саме там було проведено додаткові дослідження експедиціями Інституту археології АН СРСР під керівництвом І.Т. Круглікової у 1986—1988 рр. та А.В. Сазанова — у 1990 р., які здобули нову інформацію щодо початкового періоду існування житлової забудови Херсонеса загалом і першого будівельного періоду зазначеного кварталу зокрема.

VII квартал був останнім у Північно-Східному районі в напрямку з північного сходу на південний захід. Його окреслювали I (Головна) та II поздовжні вулиці, від решти кварталів району зі сходу його відокремлювала VI поперечна вулиця. На заході розміщувалася не зайнята житловою забудовою площа, де, ймовірно, були розташовані теменос або агора, а пізніше — се-

редньовічні храми. Від них квартал також відокремлювався поперечною вулицею, імовірно, ширшою за ті, що розділяли житлові квартали. Згідно з планом міської забудови (Буйських, Золотарев 2001, рис. 1—3, 9), очевидно, VII квартал спочатку складався із двох кварталів. Лише пізніше, швидше за все, в середньовічну епоху, було ліквідовано поперечну вулицю, що їх розділяла, через що два квартали злилися в один. До речі, це не перший випадок розширення житлових кварталів за середньовічних часів, зважаючи на вкрай лімітовану кількість землі в місті. У такий самий спосіб, швидше за все, було об'єднано в один і III квартал у Північно-Східному районі.

У південно-східній частині VII кварталу Р.Х. Лепер розкопав «фундаменти античних споруд» (Лепер 1918, с. 56). Було виявлено рештки будинку, що містив «мініатюрний дворик, вимощений тесаними плитами, з колодязем» (Лепер 1918, с. 57). Загальні розміри будинку під час розкопок не було встановлено, як і не було зроблено жодних висновків щодо його планування, окрім згадки про те, що до внутрішнього двору з трьох боків примикали житлові приміщення (Лепер 1918, с. 57). Цікаво, що попри лаконізм опису, автору розкопок належать корисні спостереження щодо характеру мурувань будинку. Слід нагадати, що встановлення відносних датувань згідно з характером кладок було типовим явищем для всієї херсонеської археології дореволюційних часів. Отже, було зазначено, що нижні ряди стін з боку Головної вулиці складаються з невеликих, добре притесаних і покладених насухо плит, на відміну від внутрішніх стін, що примикали до внутрішнього двору та були покладені на глинистому розчині (Лепер 1918, с. 58). Така будівельна техніка та викадрування плит лицьових фасадів були типовими саме для раннього будівельного періоду.

Під час публікації результатів розкопок Р.Х. Лепера у 1930 р. К.Е. Гриневиц сприйняв авторську атрибуцію згаданого будинку, зробивши лише деякі уточнення. Так, на його думку, біля стилобату внутрішнього двору було відкрито не колодязь, а цистерну. Значною заслугою К.Е. Гриневица є публікація планів, виготовлених Н. Янишевим, — не лише всього кварталу (рис. 1), а

й обширу внутрішнього двору (рис. 2). Саме К.Е. Гриневичу належить думка, що відкритий двір мав бути перистилем, оскільки на одній із плит стилобату зберігся слід — підтес для встановлення колони. Цей слід було створено маленькими округлими заглибленнями (рис. 3), наявність яких було пояснено результатом стікання дощової води вздовж стовбура колони (Гриневич 1930, с. 131). До речі, саме висновок К.Е. Гриневича щодо перистильної композиції будинку увійшов в історіографію, незважаючи на те, що Р.Х. Лепер точно і цілком справедливо вказав на оточення приміщеннями лише трьох сторін двору, що унеможливило його перистильну композицію.

Удруге цей будинок зацікавив дослідників лише через півстоліття. Вивчаючи архітектуру античного Херсонеса, Б.М. Федоров запропонував його часткову реконструкцію — лише ордерних портиків внутрішнього двору. Ця реконструкція ґрунтувалася на візуальних спостереженнях автора над характером обробки плит Г-подібного в плані стилобату. На той час уже повністю було втрачено плити покриття внутрішнього двору, ще добре помітні на фото початку ХХ ст. (Лепер 1918, рис. 83). Б.М. Федоров установив наявність ще кількох відбитків від барабанів колон різних діаметрів на обох стилобатах (рис. 4, 1—2) та запропонував реконструювати внутрішнє подвір'я будинку у вигляді фронтонної простадно-перистильної композиції (рис. 5) (Федоров 1975, с. 18—25). Ця реконструкція була інспірована реконструкцією внутрішнього подвір'я одного з ольвійських будинків (Фармаковський 1906, с. 82), що її пізніше деталізував І.М. Соколов (Соколов 1953, с. 188—192). Слід зауважити, що Б.М. Федоров під час виконання своєї реконструкції задля встановлення просторової композиції двору не зробив навіть спроби визначення загальних розмірів будинку та його внутрішнього планування. Таке відношення до одного з небагатьох херсонеських будинків античної доби, що збереглися, ґрунтувалося на традиційному погляді про те, що середньовічні нашарування безнадійно спотворили їх первісну планувальну основу (Федоров, 1975, с. 22).

Проте слід зазначити, що згадану реконструкцію будинку в Ольвії було аргументовно переглянуто як таку, що не відповідає реальному стану вивчення житлових будинків цього центру (Крижицький 1971, с. 55—57). Отже, на момент виконання роботи Б.М. Федорова було зрозуміло, що вона відбивала застарілий підхід до виконання архітектурно-планувальної реконструкції житлового будинку та мала вже суто історіографічний інтерес — як приклад академічного напрямку архітектурної реконструкції

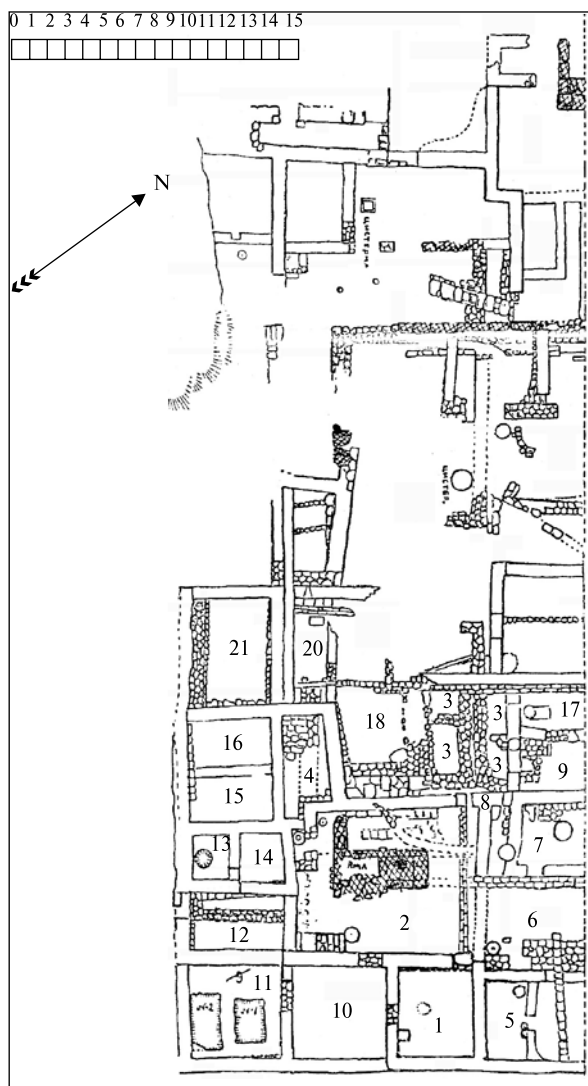

Рис. 1. План VII кварталу (Гриневич 1930), масштаб 1:200

(Крижицький, Буйських 1996, с. 9—10). Крім того, реконструкція планувальної організації внутрішнього двору без реконструкції загального плану всієї будівлі є методично неправильною. Як відомо, житловий будинок — це єдина просторово-планувальна структура, що складається з низки взаємопов'язаних у функціональному відношенні елементів (Воронов 1978, с. 10). У давньогрецькому будинку — це безперечний зв'язок між внутрішнім двором та оточуючими приміщеннями, без встановлення якого неможливо правильно визначити планувальний тип будинку.

Цікавим здається також той факт, що беззаперечним графічним взірцем, на підставі якого було виконано академічну реконструкцію будинку з Ольвії під керівництвом Б.В. Фармаковського, слугувала відома реконструкція простадного будинку з Прієни (Wiegand, Schrader 1904, S. 297, Abb. 316). Цю реконструкцію як у планувальному відношенні, так і у просторовій організації внутрішнього двору пізніше також

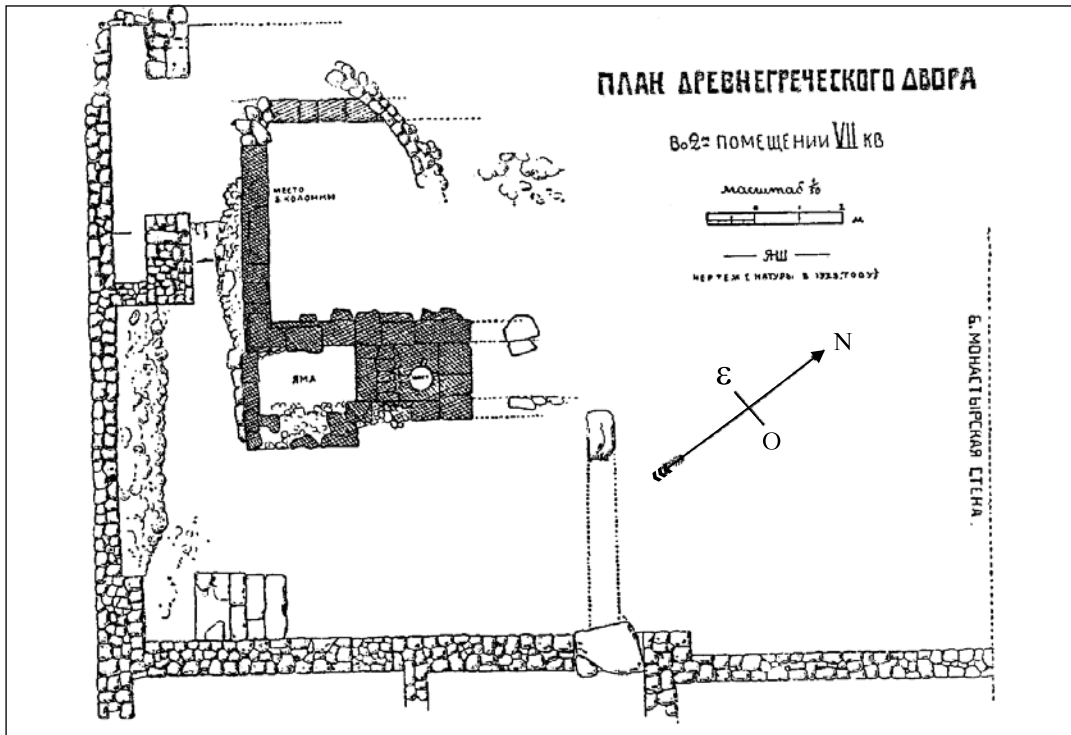

Рис. 2. План внутрішнього двору (Гриневич 1930)

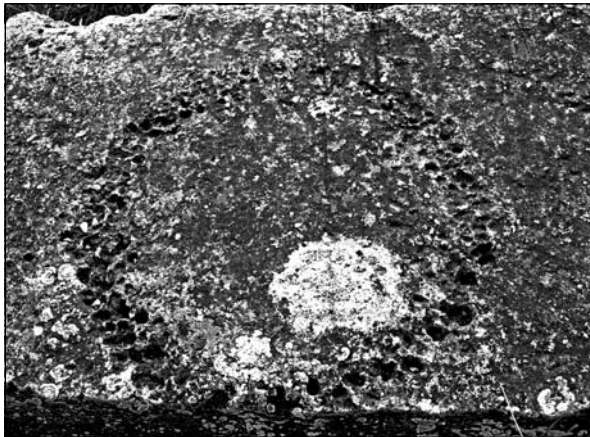

Рис. 3. Частина стилобату з відтесом для встановлення барабану колони. Фото автора

було переглянуто (Hoerfner, Schwandner 1994, S. 210 ff.). Отже, цілком зрозуміло, що спроба Б.М. Федорова навіть частково реконструювати будинок у VII кварталі є невдалою і потребує повної ревізії на підставі сучасних знань про житлові будинки Херсонеса.

Однак перед обґрунтуванням реконструкції слід встановити час спорудження будинку, а саме, його найраніший будівельний період. На жаль, детальна інформація щодо результатів дореволюційних розкопок нам не доступна. Проте стислий звіт Р.Х. Лепера все ж містить корисні, хоча й опосередковані дані, з яких можна зробити висновки стосовно часу його спорудження. Згадку про знахідку в одному з північних приміщень, під

найнижчим рівнем підлоги, уламків «червонофігурних та чорнолакових ваз» (Лепер 1918, с. 58) доповнено переліком знахідок «багатьох чорнолакових черепків киликів, ... уламку великої ручки червонофігурного кратера, черепка червонофігурного кратера, чорнолакового дна із штапованим орнаментом — всі черепки хорошого лаку, горла амфори з клеймом АРХ/ЕЛЮ», що міститься у щоденнику Р.Х. Лепера (Гриневич 1930, с. 139). Точному визначенню піддається клеймо гераклейського фабриканта Архела, діяльність якого припадає на межі V—IV ст. до н. е., не пізніше початку 80-х рр. IV ст. до н. е. (Брашинский 1980, № 154—155; Монахов 1999, с. 162—163). Отже, можна впевнено стверджувати, що будинки в VII кварталі було споруджено ще в першу половину IV ст. до н. е. Дослідження, проведені у 1990 р., підтвердили саме таку дату, уточнивши час припинення першого будівельного періоду в межах кінця IV — початку III ст. до н. е. (Сазанов 1990/85, с. 9).

Цей висновок дуже важливий, адже з нього випливає, що перший будівельний період будинку, а отже, і всього VII кварталу, добре узгоджується з перебудовами, простеженими в інших кварталах на території Північно-Східного району не пізніше другої чверті — середини IV ст. до н. е. (Золотарев 1998, с. 32—33). Це також означає, що перший будівельний період будинку не суперечить установленій нами даті початку реалізації загальної містобудівельної програми згідно з єдиним регулярним планом міської

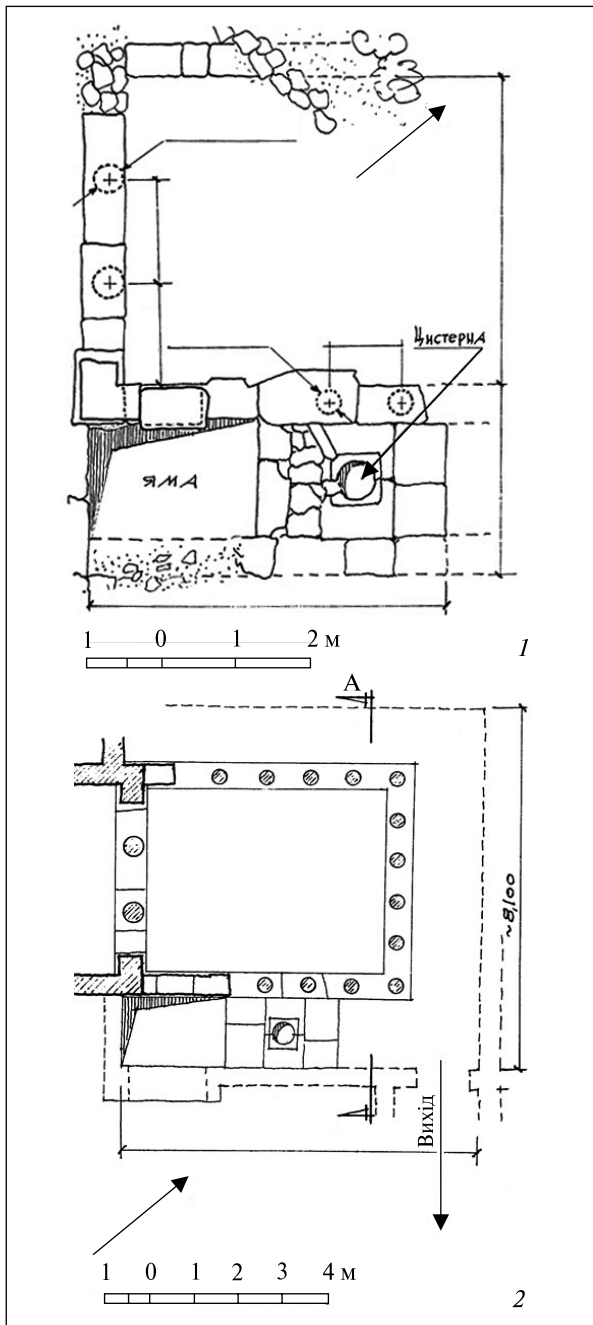

Рис. 4. Реконструкція положень колон на рештках стилобату (1) та плану внутрішнього двору (2) (Федоров 1975)

забудови (Буйських 1995, с. 150). Відтак, нині ми маємо всі підстави стверджувати, що будинок, який нас цікавить, було споруджено ще в пізньокласичний період. Початок його будівництва охоплює час кінець другої — початок третьої чверті IV ст. до н. е.

Для реконструкції будинку найголовнішим завданням є встановлення його планувальної основи. Спостереження над планом кварталу, виконаним за часів розкопок (рис. 1), дали змогу дійти таких висновків. VII квартал, згідно з первинним планом, був розрахований на три

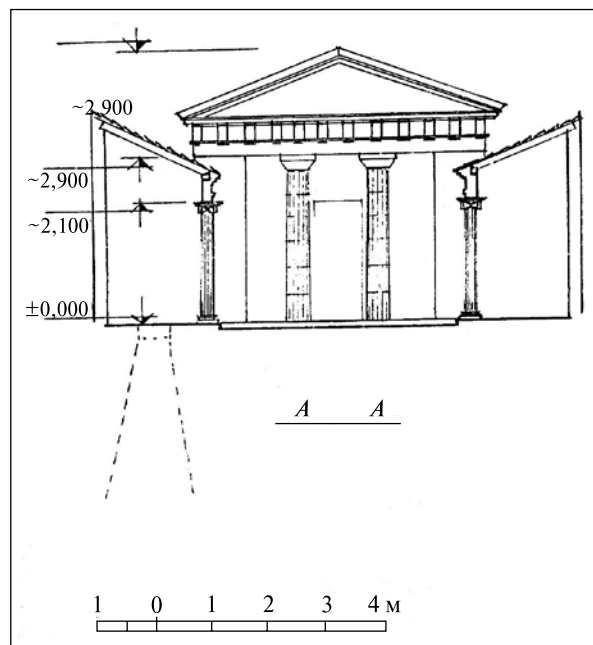

Рис. 5. Реконструкція порастади (Федоров 1975)

стандартні за своїми розмірами будинки великої площі розмірами $21 \times 24,48$ м (рис. 6). Площа двох крайніх будинків, імовірно, становила не менше 514 м^2 , середнього — трохи менше через меншу товщину внутрішніх стін, що розділяли будинки. Подібну ситуацію простежено нами й під час планувальної реконструкції II кварталу (Буйських 2007). Це дає ґрунтовні підстави вважати, що кожний із кварталів Північно-Східного району містив по три стандартні будинки великої площі. План VII кварталу засвідчує, що первинне планування південно-східного будинку в цілому збереглося добре: тут і в середньо-вічну епоху був один будинок. Його внутрішнє планування не зазнало кардинальних змін порівняно з античним часом, оскільки внутрішній двір із розташованими по периметру приміщеннями зберіг форму, близьку до первинної. Отже, немає сумніву, що відкриті рештки Г-подібного стилобату та цистерна з вимостою навкруги її вустя є лише частиною внутрішнього двору першого будівельного періоду.

Порівняння реконструйованих нами планів південно-східних будинків у II (рис. 7, 1) та VII (рис. 7, 2) кварталах засвідчує, що в обох випадках в основі планування лежав ідентичний принцип пастадної композиційної побудови. Це означає, що внутрішній двір будинку в VII кварталі також містив не лише цистерну та центральну плитову вимостку, а й кілька портиків, серед яких, безумовно, мала бути пастада. Саме пастада — відкритий у внутрішній двір портик, що проходив уздовж довгої осі будинку, й була тим організуючим планувальним елементом, що поєднував житлові та репрезентативні приміщення

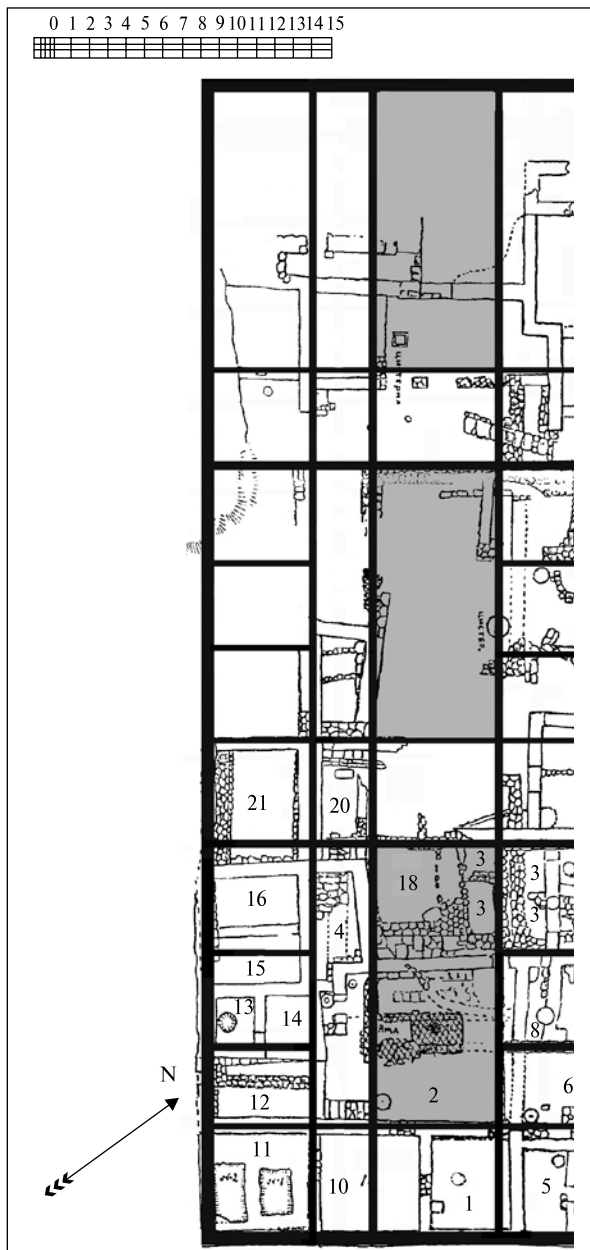

Рис. 6. Реконструкція планування VII кварталу

будинку з простором внутрішнього двору (Robinson, Graham 1938, p. 163). Завдяки наявності пастади як типового планувального елемента було виділено окремий — пастадний — тип житлового будинку класичної епохи (Krause 1977, S. 164 ff.)*. Разом із цим очевидно, що конкретне планувальне рішення будинку в VII кварталі відрізнялося від реалізованого в будинку II кварталу: пастаду тут було розплановано з протилежного, південно-західного, боку. Стилобат із підтесом для встановлення колони був части-

* Детальному огляду пастади як планувального елемента, що визначає тип споруди, на прикладі будинку у II кварталі присвячено окрему працю (див.: Буйських 2007).

ною зазначеної пастади. В такому випадку ширина самої пастади не перевищувала 3 м або близько 4 м разом із двома кладками портика — задньою стіною, що несла основне навантаження перекриття і даху, і стилобатом, на якому стояли колони портика. Аналогічні розміри пастади було простежено і в будинку II кварталу. Саме на таке розташування пастади вказує й те, що цистерна розміщувалася у відкритій, південній, частині двору, а не поза його межами, як пропонував у своїй реконструкції Б.М. Федоров (рис. 4, 2).

Отже, розміри вимостки внутрішнього двору мали бути більшими, аніж ті, що збереглися *in situ*. Двір також, імовірно, містив не лише пастаду, а й інші портики. Проте, здається, їх мало бути не більше двох — пастади та портика у південно-східній частині двору. Це означає, що внутрішнє подвір'я не мало перистильної організації, як вважалося раніше. Приміщення оточували внутрішній двір лише з трьох боків за наявності лише двох портиків.

Крім того, згідно з планом, у північно-західній частині двору приміщення були відсутні і подвір'я, як і в будинку II кварталу, було обмежене лише стіною, суміжною із сусіднім будинком. Таким чином, розміри двору разом із перекритою частиною портиків могли становити близько $9,3 \times 15$ м, а площа — $139,5 \text{ м}^2$, тобто 26 % від загальної площі будинку. Без портиків двір мав розміри $7,2 \times 12,1$ м, площу — $87,1 \text{ м}^2$, тобто 16,2 % від загальної площі будинку. Ці дані близькі аналогічним розрахункам розмірів і площі двору будинку в II кварталі (Буйських 2007). З огляду на це можна припустити, що будинок у VII кварталі мав не менше 10 приміщень, як і наземний рівень будинку в II кварталі. Проте, на відміну від зазначеного будинку, він не мав заглиблених підвальних приміщень, що створювали додаткову корисну площу.

Слід також звернути увагу на прямокутну в плані яму розміром близько $(1,4\text{—}1,65) \times 2,3$ м, розташовану на захід від устя цистерни. Яму було облицьовано кам'яними кладками, причому східну стінку ями, суміжну з цистерною, було складено впритул до північних і південних стінок (рис. 8). Такі конструктивні особливості дають змогу припустити, що зазначений об'єкт не був ямою у звичайному сенсі цього слова. Його появу слід, імовірно, пояснювати кількома причинами, безпосередньо пов'язаними, на нашу думку, з геологічною структурою материкової скелі, на рівні якої велось спорудження будинку.

Верхній рівень материкової скелі складений із різних за товщиною прошарків мергелю та глини, що й зумовило необхідність його зрізання перед влаштуванням цистерн для питної води. На прикладі будинку у II кварталі відомо, що вирізана у

скелі цистерна мала докладений із каменю верхній рівень. Таку систему своєрідних «вінців» квадратної (прямокутної) або округлої у плані форми, що штучно витягували об'єм цистерни над скелею, простежено практично у кожному відкритому дотепер будинку, де зберігся ранній будівельний період (див., наприклад: Ушаков, Макаев, Струкова 2006, с. 310). Крім того, практично всі цистерни мали своєрідну опалубку у вигляді додаткових кладок, що оточували їх верхні, докладені, рівні. Вимостка внутрішнього двору також виявилася штучно піднятою не менше ніж на 0,5—0,65 м над рівнем скелі, що понижувалася на схід. Відтак, здається, що в будинку, що нас цікавить, під час влаштування цистерни у внутрішньому дворі, а не за його межами, скельний ґрунт було вибрано в більшому обсязі, аніж цього потребували розміри цистерни. Це й призвело до того, що під час влаштування цистерни з'явилася кладка, яка й перегородила практично навпіл заглиблення у дворі. З огляду на це її (цистерну) було прибудовано впритул до стінок заглиблення, обкладених каменем. Одночасно північна стінка цього заглиблення слугувала опорою для конструкції підвищеного об'єму двору, а також запобігала можливій просадці плит вимостки біля цистерни. Важко сказати, чи використовували об'єм «ями» у господарчих цілях, наприклад, як підвал, але зрозуміло, що її поява є продуманим елементом конструкції будинку. Крім того, на користь цього припущення свідчить відсутність у зазначеному будинку підвалів.

Проте «яма» не завадила влаштуванню портика пастади (рис. 7, 2). Найімовірніше, пастада мала 5 колон за умови наявності двох стовпів, що фіксували її протилежні сторони. Зважаючи на нижній діаметр відбитка колони 0,4 м, розмір інтенколумнію в осях мав становити 1,7 м. Отже, загальна довжина пастади становила близько 12 м до перетину з південно-східним перпендикулярним портиком. Очевидно, «яма» та цистерна розміщувалися у внутрішньому дворі, причому ширину «ями» було чітко розраховано суто на проміжок інтенколумнію. Другий портик мав спиратися на 4 опори, дві центральні з яких могли бути колонами, а бічні — також стовпами. Якщо ж портика у південно-східній частині двору не було, то загальна довжина пастади могла сягати 17 м. Погана збереженість вимостки внутрішнього двору не дає змоги впевнено реконструювати його розміри, зокрема, ширину. Цілком імовірно, що вимостка була ширшою і тяглася на схід від плит, що примикали до устя цистерни. На плані М. Янишева (рис. 2) добре видно пунктир, що продовжував напрямок вимостки. Саме тому в нашій реконструкції немає третього портика уздовж східного ряду приміщень.

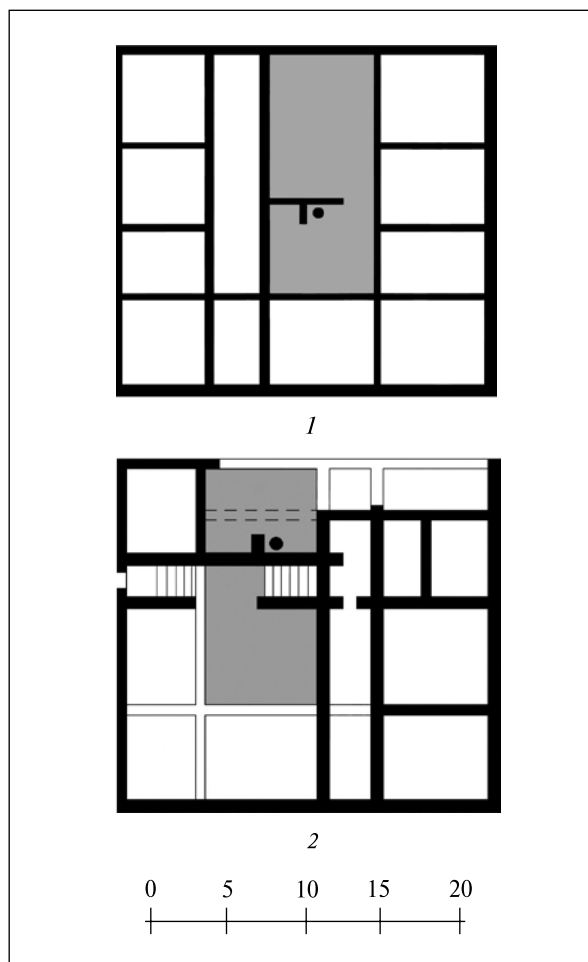

Рис. 7. Реконструкція планів будинків у II (1) та VII кварталах (2)

Значна кількість пізніших перебудов ускладнює встановлення функціонального призначення окремих приміщень будинку. Проте деякі припущення все ж можна зробити. Наявність пастади змушує визнати й наявність андрона — приміщення для симпосій хазяїна будинку та його гостей. Андрон був необхідним структурним елементом будинку з типовим плануванням. Це було встановлено під час вивчення будинків Олінфу (Robinson, Graham 1938, р. 173), і всі подальші дослідження лише збільшили кількість подібних прикладів (див., наприклад: Reber 1998, S. 135). Таке приміщення мало відкриватися в пастаду. Оскільки андрон найчастіше розміщувався в кутовому квадратному в плані приміщенні (Hoepfner, Schwandner 1994, S. 88), то, швидше за все, в нашому випадку його необхідно локалізувати в частині будинку, що виходила на I (Головну) поздовжню вулицю.

На основі типової планувальної організації будинку може бути розв'язано й проблему входу до нього. Найімовірніше, вхід мав розташовуватися з 6-ї поперечної вулиці. З огляду на симетричне розташування окремих приміщень, як

Рис. 8. Яма та цистерна у внутрішньому дворі. Фото автора

це відомо на прикладі будинку в II кварталі (Буйських 2007), вхід міг бути в центрі зовнішньої поперечної стіни, навпроти пастади. Відповідно, він також міг мати форми протирону. Про таке розташування входу опосередковано може свідчити наявність у зазначеному місці входу до будинку середньовічного часу, зафіксованого водогоном, що виводив воду від опадів із внутрішнього двору на вулицю (див. рис. 1). Планувальні особливості будинку дають змогу припустити наявність, як і в будинку в II кварталі, лише одного входу.

Встановлена нами просторово-планувальна організація будинку в південно-східній частині VII кварталу дає змогу відмовитися від запропонованої Б.М. Федоровим реконструкції у вигляді простадно-перистильної композиції (Федоров 1975, с. 18 сл.). Як відомо, «простада», або «параस्ताда», — термін, запозичений з опису грецького будинку Вітрувієм (Vitruv, 6. 7, 1), означав портик із двома антами у внутрішньому дворі, в який відкривалися житлові приміщення. Простаду як повторювальний, тобто типовий планувальний елемент, було вперше виділено в житлових будинках Прієни (Wiegand, Schrader 1904, S. 285 ff., пор.: Raeder, 1988, S. 362).

Проте багатолітній досвід вивчення рядової житлової забудови в античних центрах дав змогу дійти висновку, що в чистому вигляді тип простадного будинку не проіснував навіть до кінця пізньоелліністичного часу. З огляду на це нині в літературі, присвяченій проблемам давньогрецького житлового будівництва, найпоширенішим є погляд, згідно з яким простадний будинок із перистилем за Вітрувієм зі стайнею, бібліотекою, їдальнями та значною кількістю інших приміщень не слід залучати як доказ під

час реконструкції «ідеального» грецького житлового будинку. Конструктивно простіший пастадний тип житлового будинку існував набагато довше (Graham 1966, p. 13 ff.). Крім того, сполучення пастадного та простадного варіантів рішення внутрішнього об'єму в одному будинку дотепер в античній житловій архітектурі не траплялося. Незважаючи на те що пастадний та простадний варіанти планування передбачали наявність кількох портиків, до перистилю включно, вони існували окремо. Лише з цієї причини наявність простадної композиції у будинку в VII кварталі неможлива: реконструйована нами пастада виключає одночасне існування простади в зазначеному будинку. До речі, простада як планувальний елемент житлового будинку відсутня і в аналогічних спорудах Ольвії (Крыжицкий 1971, с. 107).

Немає також жодних підстав для локалізації підтесів для баз колон іонічного ордера з нижнім діаметром 0,32—0,33 м та інтерколумнієм і осях 0,96 м на вимостці вздовж «ям» й цистерни, як це було запропоновано Б.М. Федоровим (див. рис. 4). Ці плити не були рештками стилобату для встановлення колон, оскільки за такого конструктивного рішення існував значний ризик просадки вертикальних опор у цистерну. Крім того, всупереч твердженню Б.М. Федорова, жодних реальних слідів підтесів для розмітки під колони на цих плитах не виявлено. Такі спостереження лише додають аргументів на користь того, що цистерна та «яма» розміщувалися не за межами внутрішнього двору, а безпосередньо у дворі.

Слід спростувати ще одне хибне твердження про характер влаштування розмітки для встановлення колони на стилобаті портика, що зберігся (рис. 3). Тут, безперечно, було використано

но широко відомий в античній будівельній практиці спосіб розмітки контуру кола за допомогою просвердлених заглиблень, який застосовували ремісники-різьбярі по каменю у дорим-ський час. Незавершені архітектурні деталі пізньоархаїчного часу зі слідами використання такого самого технічного способу походять, зокрема, з Ольвії (Буйських 2002, с. 92, рис. 1, 7). З огляду на це припущення К.Е. Гриневича, що це сліди від крапель дощу, що тривалий час стікали вздовж стовбура колони на стилобат (Гриневич 1930, с. 131), причому вони мали стікати лише по одній колоні, оскільки інших заглиблень на стилобати немає, навряд чи слід сприймати як серйозний аргумент, як це було зроблено Б.М. Федоровим (Федоров 1981, с. 19).

Слід звернути також увагу на можливе об'ємне рішення будинку, а саме на кількість його поверхів. Зазначену проблему щодо житлових будинків Херсонеса нами докладно розглянуто в окремій статті (Буйських 2007а). Слід лише зауважити, що авторам херсонеського регулярного плану та будівникам житлових будинків наявність другого поверху в будинках типової планувальної структури, безумовно, була відома. Проте нині немає жодних підстав для твердження про їх будівництво у Херсонесі. Можна розглядати лише два основні варіанти об'ємного рішення будинків: з наземним поверхом і підвалом, як-от будинок у II кварталі чи «монетний двір» (варіант — «казарма», розташована на терасі), та лише з одним наземним поверхом і під-вищеним над знівельованим рівнем материкової скелі внутрішнім двором. Так, вимостку двору розглянутого нами будинку в VII кварталі

піднято над рівнем скелі на 0,5—0,65 м. Це означає, що рівні підлог крайніх східних та південно-східних приміщень будинку мали теж бути вищими за рівень скелі. Якщо ж підлоги робили безпосередньо на знівельованій скелі, то для того, щоб дістатися до підвищеного внутрішньо-го двору, необхідно було влаштувати кілька східців. Обидва запропоновані варіанти є альтернативними, але через значні перебудови та відсутність детальної польової документації, зокрема розрізів, стверджувати про перевагу того чи іншого варіанта важко.

Отже, з реконструйованого нами плану (рис. 7, 2) випливає, що південно-східний будинок у VII кварталі площею близько 514 м² мав характерну для пастадних будинків просторову організацію з двома портиками (Bulla 1970). Внутрішній двір із трьох боків оточували приміщення. Будинок було споруджено за ретельно збереженим геометричним або рівнозначно-паралельним (Крыжицкий 1982, с. 76) принципом. Цистерну було розміщено практично в геометричному центрі будинку. У розташуванні приміщень також було збережено паралельний принцип.

Отже, розглянутий будинок суттєво доповнює відомості про просторово-планувальну організацію житлових будинків великої площі в Херсонесі, споруджених у пізньокласичний час. Такі будинки мали типову планувальну організацію, в основі якої лежала пастада, наявність якої і зумовлювала чітку геометричну композицію будинку та обмежену кількість варіантних рішень розташування другого портика, окремих приміщень та входу в будинок.

Брашинский И.Б. Греческий керамический импорт на Нижнем Дону. — Л., 1980. — 268 с.

Буйських А.В. О местной архитектурной школе в Северном Причерноморье // Северное Причерноморье в античное время. — К., 2002. — С. 87—98.

Буйських А.В. К хронологии и атрибуции сооружений у юго-восточных ворот Херсонеса Таврического // БИ. — Керчь, 2005. — Вып. 9. — С. 138—158.

Буйських А.В. Дом во II квартале Херсонеса и проблемы его планировочной организации // МАИЭТ. — 2007. — Вып. 12 (у друці).

Буйських А.В. К проблеме объемного решения античных жилых домов в Северном Причерноморье (на примере Херсонеса) // БИ. — 2007а. — Вып. 17 (у друці).

Буйських А.В., Золотарев М.И. Градостроительный план Херсонеса Таврического // ВДИ. — 2001. — № 1. — С. 111—132.

Воронов А.А. Вопросы теории реконструкции памятников архитектуры (на материале древнегреческих ордерных сооружений): Автореф. дис. ... канд. архитектуры. — М., 1978. — 15 с.

Гриневич К.Э. Северо-Восточные кварталы Херсонеса // Хсб. — 1930. — Вып. 2. — С. 7—139.

Золотарев М.И. Ранние этапы градостроительства в Херсонесе Таврическом // Хсб. — 1998. — Вып. 9. — С. 26—35.

Крыжицкий С.Д. Жилые ансамбли древней Ольвии. — К., 1971. — 143 с.

Крыжицкий С.Д. Жилые дома античных городов Северного Причерноморья. — К., 1982. — 166 с.

Крыжицкий С.Д., Буйських А.В. До історії реконструкції ордерних споруд античних держав Північного Причорномор'я // Архітектурна спадщина України. — К., 1996. — Вып. 3, ч. 1. — С. 9—24.

Лепер Р.Х. Раскопки в Херсонесе // ОАК за 1913—1915 гг. — СПб., 1918. — С. 51—72.

Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье. Комплексы керамической тары. — Саратов, 1999. — 678 с.

- Сазанов А.В.* Отчет о работах Херсонесской экспедиции ИА АН СССР в 1990 г. // НА ИА НАНУ. — 1990/85. — Ф. е. 24108. — 53 с.
- Соболев И.* О реконструкции ольвийского жилого дома II в. до н. э., открытого Б.В. Фармаковским в 1902—1903 гг. // ВДИ. — 1953. — № 1. — С. 188—192.
- Ушаков С.В., Макаев И.И., Струкова Е.В.* Цистерны и колодцы античного и византийского города: конструкция, комплексы находок и хронология (на примере ХСVII квартала северо-восточного района Херсонеса) // Причерноморье, Крым, Русь: Материалы III Судак. международ. науч. конф. — Киев; Судак, 2006. — Т. 2. — С. 307—312.
- Фармаковский Б.В.* Раскопки в Ольвии в 1902—1903 годах // ИАК. — СПб., 1906. — Вып. 13. — 306 с.
- Федоров Б.Н.* О композиции и реконструкции жилого дома конца IV—III вв. до н. э. в VII квартале Херсонеса // Проблемы развития зарубежного искусства. — Л., 1975. — Вып. 5. — С. 18—25.
- Bulla G.* Typologische Darstellung griechischer Innenhofhäuser. Diss. — München, 1970. — 344 S.
- Hoepfner W., Schwandner E.-L.* Haus und Stadt im klassischen Griechenland (Wohnen in der klassischen Polis I). 2-е Aufl. — München, 1994. — 356 S.
- Graham J.W.* Origins and Interrelations of the Greek House and the Roman House // Phoenix. — 1966. — № 20. — P. 3—31.
- Krause C.* Gründformen des griechischen Pastashauses // AA. — 1977. — S. 164—179.
- Raeder J.* Vitruv, de architectura V 17 (aedificia Graecorum) und die hellenistische Wohnhaus — und Palastarchitektur // Gymnasium. — 1988. — N 95. — S. 316—368.
- Reber K.* Die klassischen und hellenistischen Wohnhäuser im Westquartier (Eretria X). — Lausanne, 1998. — 270 S.
- Robinson D.M., Graham J.W.* The Hellenic House (Excavations at Olynthus, VIII). — Baltimore, 1938. — 370 p., 110 pl.
- Wiegand Th., Schrader H.* Priene. — Berlin, 1904. — 492 S.

Одержано 28.11.2006

А.В. Буйских

К ИЗУЧЕНИЮ ПЛАНИРОВОЧНОЙ СТРУКТУРЫ ДОМА В VII КВАРТАЛЕ ХЕРСОНЕСА

Статья посвящена обоснованию новой планировочной реконструкции юго-восточного дома в VII квартале Херсонеса. Уточнена датировка первого строительного периода дома, относящегося к позднеклассической эпохе. Выяснено, что этот квартал состоял из трех домов стандартных размеров площадью порядка 530 м². Детальный анализ плана юго-восточного дома позволил заключить, что в основе его планировочной организации находилась типовая пастадная композиция, построенная на соблюдении строго параллельного принципа планировки. Крытые помещения окружали внутренний двор с трех сторон. Вопреки распространенному мнению, дом не имел перистильной организации, во внутреннем дворе находились только два портика — собственно пастада и расположенный под прямым углом к ней портик в юго-восточной части двора. Результаты исследования дома подтверждают высказывавшееся ранее автором мнение о существовании типовой застройки домов большой площади в позднеклассическом Херсонесе.

A. V. Buyskykh

TO THE STUDY OF THE PLANNING STRUCTURE OF THE HOUSE IN THE CITY-BLOCK VII IN CHERSONESOS

The article is devoted to the substantiation of a new planning reconstruction of the south-eastern house in the city-block VII in Chersonesos. The dating of the first building period of the house is specified and referred to the Late Classical period. It is ascertained that the city-block consisted of three houses of a standard size of about 530 sq. m. The detailed analysis of the plan of the south-eastern house allowed the author to conclude that the planning organization of the house was based on the typical pastas composition made with observance of strictly parallel planning principle. Roofed premises circled the inner court on three sides. Despite a widespread opinion, the house did not have peristyle organization, there were only two porticoi: the pastas itself and the portico in south-eastern part of the court situated at a right angle to the pastas. The studied house confirms our opinion expressed earlier about the existence of typical construction of big sized houses in Late Classical Chersonesos.